

հետազոտության արդյունքում կազմվել է ազգությունների անվանացանկ, որը մեր ուսումնասիրության հիմքում է դրված:

Նորանկախ Հայաստանի Հանրապետությունում անցկացված մարդահամարներում ազգային կազմին վերաբերող հարցի պատասխանը հարցաթերթում գրառվել է ըստ պատասխանողի ինքնորոշման ու ցանկության: Երեխաների ազգությունը որոշվել է ծնողների կողմից: Մայրենի լեզու համարվել է հարցվողի մատնանշամբ գրառված լեզուն: Նույն կերպ է գրանցվել կրոնի, եկեղեցու կամ որևէ կրոնական ուղղության հետևորդ հանդիսանալու դեպքում: Պետք է փաստել, որ ազգային փոքրամասնությունների միասնական սահմանում միջազգային իրավունքում առ այսօր գոյություն չունի²:

XXդ. վերջին մեր հանրապետության, այդ թվում Շիրակի մարզի բնակչության ազգային կազմում տեղի են ունեցել որոշակի քանակական փոփոխություններ՝ պայմանավորված 1988 թ. դեկտեմբերի աղետալի երկրաշարժով, սոցիալ-տնտեսական և ռազմաքաղաքական գործոններով: Հիշատակենք, որ ազգություններից միայն ավելացել է պարսիկների թիվը՝ 59.5 անգամ: Նրանց թվի շեշտակի աճ գրանցվել է 1990 թ-ից հետո ընկած ժամանակահատվածում, այսինքն՝ անկախության տարիներին: Պարսիկները հիմնականում բնակվում են մայրաքաղաք Երևանում:

Չշեղվելով թեմայից՝ միայն նշենք, որ Հայաստանի Հանրապետության, այդ թվում Շիրակի մարզի ազգությունների թվի շեշտակի նվազումը հետևանք է նոր աշխարհաքաղաքական, տարածաշրջանային սոցիալ-տնտեսական, ռազմաքաղաքական և հասարակարգի փոփոխության գործընթացների, որոնցից կարևորներն են ԽՍՀՄ-ի՝ որպես միասնական սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական միավորի, լուծարումը և 15 անկախ պետությունների ձևավորումը, որի արդյունքում գրեթե խզվեցին սոցիալական, տնտեսական և մշակութային կապերը, Ադրբեջանի կողմից հրահրված պատերազմը և առ այսօր այդ պետության և Թուրքիայի կողմից շարունակվող տրանսպորտային ուղիների շրջափակումը, արդյունաբերական ներուժի փոշիացումը՝ դրանով պայմանավորված ինստիտուցիոնալ գործազրկությունն էապես նպաստեցին ազգաբնակչության զանգվածային արտագաղթին:

Թվային տվյալների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ ՀՀ մարզերում էթնիկական կազմը դարձել է ավելի միատարր: Գրեթե բոլոր մարզերում ազգային փոքրամասնությունների թիվը նվազել է: Մեր հանրապետությունում թվով երկրորդ ազգությունը եզդիներն են, որոնց բացարձակ թիվը 2001-2011 թթ. պակասել է 5394 մարդով կամ 13.3%-ով, իսկ Շիրակի մարզում՝ 247 մարդով կամ 25,4%-ով, ինչը բավականին բարձր ցուցանիշ է: 2001 թ. եզդիների ընդհանուր թվի 85,6%-ը բնակվել է Երևանում, Արագածոտնի, Արարատի և Արմավիրի մարզերում: Այդ ցուցանիշը պահպանվել է նաև 2011 թ.: Նրանց մեծ մասը բնակվում է մեր հանրապետության գյուղական բնակավայրերում, և նրանց հիմնական զբաղմունքը ոչխարաբուծությունն է:

Շիրակը վերջին 150 տարվա ընթացքում դարձել է ավելի միաէթնիկ տարածաշրջան: Շիրակի մարզի ներկայիս տարածքում, 1897թ. ազգային փոքրամասնություն-

² ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ հրապարակային զեկույց (Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությունը ՀՀ-ում), Երևան, 2011, էջ 11:

ները կազմել են ամբողջ բնակչության թվի 14,6%-ը, 1914 թ.՝ 10,3%-ը, 1922 թ.՝ 5,6 %-ը, 1931 թ.՝ 9,0 %-ը, 1970 թ.՝ 8,1%-ը, 1989 թ.՝ 2,9%-ը, 2001 թ.՝ 1,1%-ը և 2011 թ.՝ 0,9%-ը: Բերված թվերից երևում է, որ ազգային փոքրամասնությունների թվի շեշտակի անկում գրանցվել է 1980-ականների վերջից, ինչը պայմանավորված է մի շարք գործոններով՝ աղետալի երկրաշարժով, միջէթնիկ հակամարտությամբ, սոցիալ-տնտեսականով: Հիշատակենք, որ նշված տարիներին շեշտակի նվազել է նաև հայերի թիվը: Այսպես, 1989 թ. տվյալների համաձայն՝ մարզի քաղաքային բնակչության ազգային կազմում հայերը կազմել են բնակչության գրեթե 98%-ը, իսկ գյուղական վարչական շրջաններում՝ 92%-ը³, իսկ 2011 թ. համապատասխանաբար 98,2%-ը և 99,2%-ը⁴: Ինչպես տեսնում ենք, եթե քաղաքային բնակավայրերում էթնիկ կազմը փոփոխության գրեթե չի ենթարկվել, ապա գյուղական բնակավայրերն ավելի միատարր են դարձել: Այսպես, 1989-2011 թթ. մարզի բնակչության բացարձակ թիվը պակասել է 24,3%-ով այդ թվում հայերինը՝ 19,5%-ով, Ամասիայի տարածաշրջանում բնակվող թուրքալեզու էթնիկ խմբերը, արցախյան հակամարտությունով պայմանավորված, ամբողջության արտագաղթել են Ադրբեջան և ԱՊՀ հանրապետություններ, հիմնականում՝ Ռուսաստան: Հիշատակենք, որ Շիրակի մարզի ներկայիս տարածքում 1979 թ. թուրքալեզու բնակչության թիվը կազմել է 14152 մարդ, այդ թվում 225-ը բնակվել են Լենինական քաղաքում⁵: Այդ տարիներին քուրդ և եզդի ազգաբնակչության թիվը գրեթե չի փոխվել, ռուսների թիվը նվազել է 5,9 , իսկ ուկրաինացիներինը՝ 9,3 անգամ: Պաշտոնական վիճակագրությամբ՝ Շիրակի մարզի ներկայիս տարածքում բնակվող եզդիների մասին առաջին հիշատակումը եղել է 1852թ. կամերալ ցուցակագրական տվյալներում: Ըստ այդ տվյալների՝ Շորագյալի տեղամասում բնակվել է 28 եզդի ընտանիք (139 մարդ)⁶: Շիրակի մարզում 2001 թ. բնակվող եզդիների ընդհանուր թվի 26,5%-ն է բնակվել քաղաքային բնակավայրերում, իսկ 2011 թ.՝ 19,2%-ը: Հիշատակենք, որ 2001-2011 թթ. մարզի քաղաքային բնակավայրերից եզդիների թիվը պակասել է 145-ով կամ 56,2%-ով, իսկ գյուղական բնակավայրերից 243-ով կամ 33,9%-ով: Քաղաքային բնակավայրերից եզդիների թվի շեշտակի նվազումը բացատրվում է հիմնականում նրանց արտագաղթով հանրապետության այլ մարզեր, ավելի կոնկրետ՝ Արարատյան դաշտ և Ռուսաստանի Դաշնություն⁷: Ըստ Մ. Գալստյանի հետազոտության արդյունքների՝ ազգային փոքրամասնությունների 75.1%-ը արտագաղթը պատճառաբանում է ընդհանուր առմամբ աշխատանքի բացակայությամբ (46.3%-ը՝ աշխատանքի բացակայություն, 5.9%-ը՝ մասնագիտական աշխատանքի բա-

³ Մանասյան Մ., Գրիգորյան Ա., Պոտոյան Ա., Շիրակի մարզ, Երևան, 2002, էջ 61:

⁴ ՀՀ Ազգային վիճակագրական կոմիտե (այսուհետև՝ ԱՎԿ), Շիրակի մարզի բնակչության էթնիկ կազմը քաղաքային և գյուղական բնակավայրերում, <https://www.armstat.am/file/doc/99483063.pdf> (05.02.2021):

⁵ Ленинан за 60 лет, статистический сборник. Ленинан. -1984. с. 13.

⁶ Հայրապետյան Ա.Ս., Ալեքսանդրապոլի գավառը վիճակագրական նյութերում (XIXդ.-XXդ. սկիզբ), փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, Երևան, 2011, էջ 52:

⁷ Բոյաջյան Ա. Գ., Շիրակի մարզի ազգային փոքրամասնությունները, Դաշտային ազգագրական նյութեր (այսուհետև՝ ԴԱՆ), տեսր 2, 2018:

Արտաշես Բոյաջյան

ցակայություն, 22.9%-ը՝ ընտանիքը պահելու համար բավարար միջոցներ վաստակելու անհնարինությունն)⁸: Այդ առումով ազգային երեք փոքրամասնությունների (հույներ, ռուսներ, ուկրաինացիներ) արտաքին միգրացիան պայմանավորված է ոչ միայն Հայաստանում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական վիճակով, այլև նրանց ազգային պետությունների միգրացիոն քաղաքականությամբ:

Աղյուսակ 1

ՀՀ մարզերի բնակչության ազգային կազմի շարժընթացը 2001-2011թթ.

Մարզերը	Ընդամենը	2001թ.							
		Հայ	Ասորի	Եզդի	Հույն	Ռուս	Ուկրաինացի	Քուրդ	Այլ
Երևան	1103488	1088389	239	4733	308	6684	876	-	2259
Արագածոտն	138301	130678	-	6405	-	179	-	846	193
Արարատ	272016	263357	1926	5940	-	418	70	-	305
Արմավիր	276233	257362	242	17665	-	480	-	128	356
Գեղարքունիք	237650	236804	-	-	-	430	-	116	300
Լոռի	286408	280471	-	793	655	3882	-	-	607
Կոտայք	272469	266023	950	4097	-	684	-	229	486
Շիրակ	283389	280594	-	974	-	1048	222	-	551
Սյունիք	152684	152212	-	-	-	253	41	-	178
Վայոց Ձոր	55997	55877	-	-	-	71	-	-	49
Տավուշ	134376	133587	-	-	-	531	-	-	258
Ընդամենը	3213011	3145354	3357	40607	963	14660	1209	1319	5542
2011թ.									
	Ընդամենը	Հայ	Ասորի	Եզդի	Հույն	Ռուս	Ուկրաինացի	Քուրդ	Այլ
Երևան	1060138	1048940	226	3268	300	4940	603	-	1861
Արագածոտն	132925	125552	-	5474	-	180	-	1616	103
Արարատ	260367	253125	1625	4,975	-	436	-	-	206
Արմավիր	265770	247,853	178	16906	-	426	-	157	250
Գեղարքունիք	235 075	234 474	-	-	-	328	-	-	273
Լոռի	235537	231066	-	652	360	3152	-	-	307
Կոտայք	254397	249508	676	3211	-	590	-	-	412
Շիրակ	251941	249742	-	727	-	1100	113	-	259
Սյունիք	141771	141353	-	-	-	259	-	-	159
Վայոց Ձոր	52324	52187	-	-	-	77	-	-	60
Տավուշ	128609	128001	-	-	-	423	-	-	185
Ընդամենը	2783779	2727327	2705	35213	660	11911	714	1773	4075

Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել են՝ ՀԽՍՀ կենտրոնական վիճակագրական վարչության աշխատություններ, պրակ N 2, Ժողովրդագրական բաժին, Երևան, 1922: Մանասյան Մ., Գրիգորյան Ա., Պոտոսյան Ա., Շիրակի մարզ, Երևան, 2002, էջ 52: ՀՀ ԱՎԿ-ի տվյալներ:

⁸ Գալստյան, Մ. Վ. Արտագաղթի միտումները հետխորհրդային Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների շրջանում // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1, Երևան, 2016, էջ. 188:

1939-1989 թթ. մարդահամարներում եզդիները դիտվում էին որպես քրդեր, իսկ 1991 թ-ից հետո մեր հանրապետությունում, երբ էթնիկական լեզվական պատկանելությունը սկսեց հենվել անհատի հայտարարության վրա, նրանք նախընտրեցին եզդի էթնիկ պատկանելությունը, և այժմ բոլոր պաշտոնական փաստաթղթերում ազգային պատկանելիությունը նշվում է եզդի:

Եզդիներն իրենց համարում են Շարֆադինի կրոնի հետևորդներ: Ըստ 2011թ. մարդահամարի այդ կրոնի հետևորդների թիվը Շիրակի մարզում կազմել է 395 հոգի, ինչը կազմում է եզդիների ամբողջ թվի՝ 54,6%-ը: Արժե հիշատակել, որ մարզի տարածքում բնակվող եզդիների թվի 26,5%-ը հայ առաքելականներ են⁹: Եզդիների և քրդերի լեզուն պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի իրանական լեզվախմբին: Եզդիների մայրենի լեզուն կուրմանջին է: Շիրակի մարզում եզդիների կողմից մայրենի լեզվի ուսուցումն իրականացվում է հիմնականում ընտանիքներում¹⁰: Հարկ է նշել, որ ազգային լեզվի իմացության նկատմամբ ուշադրությունը քաղաքներում ավելի թույլ է, քան գյուղերում: Ըստ էության, Շիրակի մարզի քաղաքային և գյուղական բնակավայրերի ազգային փոքրամասնությունների, հատկապես եզդիների մշակութային կյանքն այնքան էլ ակտիվ չէ, որն ունի իր բացատրությունը: Մեր կողմից անցկացված հարցումներից պարզվում է, որ նրանք ցանկություն չունեն մասնակցելու հրապարակային մշակութային միջոցառումների, իսկ իրենց ազգային տոներն անցկացնում են ընտանեկան պայմաններում¹¹: Սակայն, նշենք, որ Շիրակի մարզի Ազատան համայնքում (ապրում է ազգությամբ եզդի 27 ընտանիք) գործում է «Հյուսիսային մարզերի եզդիներ միավորում» հասարակական կազմակերպությունը¹²: Այդ կազմակերպությունը զբաղվում է Շիրակի մարզի եզդիների կրթական, մշակութային, սոցիալական և իրավունքների պաշտպանության հարցերով, կազմակերպում է ազգային և կրոնական տոներին նվիրված տարբեր միջոցառումներ:

Հայ-ռուսական ակնառու հարաբերությունները սկսվում են XIXդ. սկզբից: Շիրակի մարզի ներկայիս տարածքում 1897 թ. Համառուսաստանյան առաջին մարդահամարի տվյալներով բնակվել է 5672 ռուս, ինչը կազմել է մարզի բնակչության ընդհանուր թվի 3.5%-ը¹³, 1979 թ. համապատասխանաբար՝ 8950 և 2.7%: 1988 թ. Սպիտակի աղետալի երկրաշարժից հետո և 1990-ական թվականներին ռուսների թվի շեշտակի անկում է գրանցվում: Շիրակի մարզում 1989-2001 թթ. ռուսների բացարձակ թիվը նվազել է 6.2 անգամ, իսկ 2001-2011 թթ.՝ ավելացել է 52-ով կամ 5.0%-ով: Այդ թվում, 2001-2011թթ. քաղաքային բնակավայրերում ռուսների թիվը ավելացել է 70-ով, իսկ գյուղական բնակավայրերում նվազել է 22-ով: ՀՀ ռուսների ընդհանուր թվի շուրջ 10%-ը բնակվում է Շիրակի մարզում: Ըստ 2011թ. մարդահամարի արդյունքների՝ մարզում բնակվող 303

⁹ ՀՀ ԱՎԿ, Շիրակի մարզի բնակչության էթնիկ կազմը քաղաքային և գյուղական բնակավայրերում, <https://www.armstat.am/file/doc/99483063.pdf> (03.02.2021):

¹⁰ **Բոյաջյան Ա.Գ.**, Շիրակի մարզի ազգային փոքրամասնությունները, ԴԱՆ, տետր 2, 2018.:

¹¹ Նույնը:

¹² Նույնը:

¹³ **Սանասյան Մ., Գրիգորյան Ա., Պոտոսյան Ա.**, Շիրակի մարզ, Երևան, 2002, էջ 52:

ռուսներ ազատ տիրապետել են հայերենին¹⁴: Ռուսական համայնքը Շիրակի մարզում վարում է ակտիվ հասարակական-քաղաքացիական գործունեություն: Հիշատակենք, որ «Ռոսիա» հասարակական կազմակերպության Գյումրու մասնաճյուղը հիմնվել է 1994 թվականին: 147 ընտանիք է գրանցված մասնաճյուղում, որի հիմնական նպատակը կազմակերպությունում կարիքավոր ընտանիքներին բարոյական և նյութական աջակցությունն է, ռուսական ավանդույթների, սովորույթների և մշակութային արժեքների պահպանումը, ինչպես նաև ռուս և հայ ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդումը¹⁵: Ռուսերենի խորացված ուսուցում է իրականացվում Գյումրու թիվ 1, 6, 7, 23 դպրոցներում: Կազմակերպությունը համագործակցում է Գյումրիում Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր հյուպատոսության, Գյումրիում ՌԴ գիտության և մշակույթի կենտրոնի հետ¹⁶: Մարզի գիտամշակութային և կրթական կյանքում կարևոր նշանակություն ունեցավ 2017 թ. դեկտեմբերի 20-ին Գյումրիում բացվեց «Գիտության, մշակույթի և կրթության» ռուսական կենտրոնը, որի գլխավոր նպատակները մեկն է այդ ոլորտի երկկողմանի զարգացումը: Մարզում բնակվող ռուսների մեծամասնությունը ուղղափառ քրիստոնյաներ են: Ըստ 2011թ. պաշտոնական տվյալների՝ նրանց թիվը 740 էր^{17,18}:

Պատմությունից հայտնի է, որ ուկրաինացի (մալոռուս կազակներ) առաջին վերաբնակիչները ՀՀ ներկայիս տարածքում 1858 թ. հիմնադրել են մեկ գյուղ՝ Նիկոլանկա (1938 թ-ից. Կիրով, այժմ՝ Ամրակից)¹⁹: Շիրակի մարզում 1970-1979 թթ. ուկրաինացիների թիվն ավելացել է 481-ով կամ 30,1%-ով, 1116-ից հասնելով 1597-ի²⁰: 1979-2001 թթ. նրանց թիվը պակասել է 7,2 անգամ, իսկ 2001-2011 թթ.՝ ևս 2,0 անգամ: Ինչպես ազգային մյուս փոքրամասնությունների, այնպես է ուկրաինացիների թվի շեշտակի անկում գրանցվել է 1988 թ-ից հետո: Ներկայացվող ժամանակահատվածում ուկրաինացիների թվի անկման ամենաբարձր ցուցանիշ գրանցվել է քաղաքային բնակավայրերում: Այսպես, 2001-2011 թթ. մարզի քաղաքային բնակավայրերում ուկրաինացիների թիվը նվազել է 2,5 անգամ:

Այլ ազգություններից Շիրակի մարզում բնակվել են վրացիներ, հույներ, հրեաներ, լեհեր և այլք: 2001-2011 թթ. այդ ազգությունների ընդհանուր թիվը նվազել է 2,1 անգամ՝ 551-ից հասնելով 259-ի (տե՛ս աղյուսակ 1):

¹⁴ ՀՀ ԱՎԿ, ՀՀ Շիրակի մարզի բնակչությունն ըստ ազգության, սեռի և այլ լեզվի տիրապետման աստիճանի <https://www.armstat.am/file/doc/99483068.pdf> (03.02.2021).

¹⁵ **Բոյաջյան Ա. Գ.**, Շիրակի մարզի ազգային փոքրամասնությունները, ԴԱՆ, տետր 2, 2018:

¹⁶ Նույնը:

¹⁷ ՀՀ ԱՎԿ, ՀՀ Շիրակի մարզի բնակչությունն ըստ ազգության, սեռի և այլ լեզվի տիրապետման աստիճանի <https://www.armstat.am/file/doc/99483068.pdf> (12.12.2020):

¹⁸ ՀՀ ԱՎԿ, ՀՀ Շիրակի մարզի բնակչությունն ըստ ազգության, սեռի և այլ լեզվի տիրապետման աստիճանի <https://www.armstat.am/file/doc/99483068.pdf>(12.12.2020):

¹⁹ ՀՀ ազգային փոքրամասնություններն այսօր հ. 2, Երևան, 2005թ., էջ 65:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 68:

Շիրակի մարզի ազգային փոքրամասնությունների թվի շարժընթացը (XX դ. վերջ – XXI դ. սկիզբ)

Ազգային փոքրամասնությունների էթնոժողովրդագրական հետազոտության կարևոր բաղադրիչներից է նաև սեռատարիքային կառուցվածքի ու կրթական մակարդակի փոփոխության ուսումնասիրությունը: Ըստ 2011 թ. մարդահամարի՝ մարզի քաղաքային և գյուղական բնակավայրերում կանայք թվաքանակով գերազանցել են տղամարդկանց: Հայ տղամարդկանց տեսակարար համաթիվը կազմել է 48.3%, եզդիներինը՝ 47.0%, ռուսներինը՝ 38,7%, ուկրաինացիներինը՝ 13,3% և այլ ազգություններինը՝ 89,7%²¹: Ձեռքի տակ չունենալով նախորդ տարիների սեռային կազմի ցուցանիշները՝ դժվարաբնույթ ենք գնահատել, թե ազգային փոքրամասնությունների սեռային կազմի փոփոխությունն ինչպիսի դինամիկա է ունեցել:

Աղյուսակ 2-ում ներկայացված թվային տվյալների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ 2001-2011 թթ. ընկած ժամանակահատվածում մարզում հայերի և ազգային փոքրամասնությունների տարիքային կառուցվածքում գրանցվել են լուրջ փոփոխություններ: Այսպես, մինչև 19 տարեկան ազգաբնակչության թիվը նվազել է 33.8 հազարով կամ 33.1%-ով, այդ թվում՝ հայերինը՝ 33.0%-ով, եզդիներինը՝ 45.3%-ով, ուկրաինացիներինը՝ 3.6 անգամ, իսկ ռուսների թիվն ավելացել է 20,8%-ով: Այդ տարիքային խմբում հայերի ու եզդիների թվի նվազումը բացատրվում է 1990-ական թվականների ծնելիության թվի շեշտակի անկումով, իսկ ռուսների թվի աճը՝ 2000-ական թվականների ռուս զինվորական ընտանիքների քանակի աճով:

Աղյուսակ 2

ՀՀ և Շիրակի մարզի բնակչության էթնիկական կազմի տարիքային կառուցվածքը 2001թ.

	Ընդամենը	Հայ	Եզդի	Ռուս	Ուկրաինացի	Այլք
ՀՀ	3 213 011	3 145 354	40 620	14 660	1 633	7335
Շիրակի մարզ	283389	280594	974	1048	222	551
Մինչև 19 տարեկան	102398	101687	422	173	18	98
20-59 տարեկան	141759	140028	474	704	175	378
60 և բարձր տարիքի	39232	38879	78	171	29	75
Քաղաքային	174260	172535	258	868	182	417
Մինչև 19 տարեկան	59599	59248	108	161	15	67
20-59 տարեկան	90054	88922	132	559	145	296
60 և բարձր տարիքի	24607	24365	18	148	22	54
Գյուղական	109129	108059	716	180	40	134
Մինչև 19 տարեկան	42799	42439	314	12	3	31

²¹ ՀՀ ԱՎԿ, Շիրակի մարզի բնակչությունը (քաղաքային, գյուղական) ըստ ազգության, սեռի և տարիքի 2011թ. մարդահամարի տվյալներ, <https://www.armstat.am/file/doc/99485608.pdf> (28.01.2021):

Արտաշես Բոյաջյան

20-59 տարեկան	51705	51106	254	145	30	79
60 և բարձր տարիքի	14625	14514	60	23	7	21

2011 թ.

	Ընդամենը	Հայ	Եզդի	Ռուս	Ուկրա ինացի	Այլք
ՀՀ						
Շիրակի մարզ	251941	249742	727	1100	113	253
Մինչև 19 տարեկան	68610	68114	231	209	5	50
20-59 տարեկան	148129	146726	430	721	88	175
60 և բարձր տարիքի	35202	34902	66	170	20	28
Քաղաքային	146908	145512	171	938	91	190
Մինչև 19 տարեկան	38052	37663	47	198	5	38
20-59 տարեկան	85847	85042	102	605	69	124
60 և բարձր տարիքի	23009	22807	22	135	17	28
Գյուղական	105033	104069	556	162	22	63
Մինչև 19 տարեկան	30558	30351	184	11	0	12
20-59 տարեկան	62380	61623	328	116	13	41
60 և բարձր տարիքի	12095	12095	44	35	9	10

Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել են՝ ՀԽՍՀ կենտրոնական վիճակագրական վարչության աշխատություններ, Պրակ N 2, Ժողովրդագրական բաժին, Երևան, 1922: Մանասյան Ս., Գրիգորյան Ա., Պոտոսյան Ա., Շիրակի մարզ, Երևան, 2002, էջ 52: ՀՀ ԱՎԿ-ի տվյալներ:

Ներկայացվող ժամանակահատվածում 20-59 տարիքային խմբում ազգաբնակչության թվի փոփոխության պատկերը հետևյալն է. հայերի թիվն աճել է 4,8 %-ով, ռուսներինը՝ 2,4%-ով, իսկ եզդիներինը նվազել է 9.3%-ով, ուկրաինացիներինը՝ 49.7%-ով: Մարզում 60 և բարձր տարիքի բնակչության թիվը նվազել է 10.3%-ով, այդ թվում հայերինը՝ 10.2%-ով, եզդիներինը՝ 15.4%-ով, ուկրաինացիներինը՝ 31.0%-ով, իսկ ռուսներինը մնացել է անփոփոխ: Այդ տարիքային խմբի ազգաբնակչության թվի նվազումը պայմանավորված է եղել մահացության թվի աճով: Ի վերջո Շիրակի մարզում մինչև 19 տարեկանների բնակչության տեսակարար կշիռը բնակչության ընդհանուր թվում 2001-2011 թթ. նվազել է: Այսպես, եթե 2011 թ. մինչև 19 տարեկանները կազմել են մարզի ամբողջ բնակչության թվի 36.2%-ը, այդ թվում քաղաքային բնակավայրերում՝ 34.2 % և գյուղական՝ 39.2%, ապա 2011 թ. նույն ցուցանիշը կազմել է 27.2% (քաղաքային՝ 25.9%, գյուղական՝ 29.1%): Այդ տարիներին 20-59 տարեկանների տեսակարար կշռում աճ է գրանցվել՝ 50.0%-ից հասել է 58.4%: Աճ է գրանցվել նաև 60 և բարձր տարիքի բնակչության տեսակարար կշռում՝ 13.8%-ից հասնելով 15.7%-ի: Կարելի է արձանագրել, որ 2001-2011 թթ. Շիրակի մարզի բոլոր ազգությունների մոտ գրանցվել է ծերացման միտում:

Ազգային կազմի էթնոժողովրդագրական կարևոր բնութագրիչներից է կրթական մակարդակի ուսումնասիրությունը: Շիրակի մարզում 2001-2011 թթ. գիտական աստիճանով և հետբուհական բարձրագույն մասնագիտությամբ հայերի թիվն ավելացել է 32.3%-ով, ինչը բավական բարձր ցուցանիշ է, ռուսներինը՝ 11.3%-ով, եզդիներինը՝ 2.1

անգամ: Թվարկած ազգությունները աճ են գրացել նաև ընդհանուր հիմնական կրթություն ունեցողների առումով²²: Հիշատակենք, որ 2001 թ. գիտական աստիճան և հետբուհական կրթություն ունեցողները կազմել են 7 և բարձր տարիքի բնակչության ընդհանուր թվի՝ 11.0%-ը, թերի բարձրագույն կրթություն ունեցողները՝ 17.3%-ը և ընդհանուր և միջնակարգ կրթություն ունեցողները՝ 43.8%-ը: Նույն ցուցանիշը 2011 թ. կազմել է համապատասխանաբար 15.9, 16.4 և 51.2%²³: Ինչպես տեսնում ենք, այդ 10 տարիների ընթացքում գրանցվել է գիտական աստիճան և հետբուհական կրթություն ունեցողների տեսակարար կշռի աճ: Գիտական աստիճանով և հետբուհական կրթությամբ անձանց ամենաբարձր ցուցանիշը 2001 թ. գրանցվել է ռուսների մոտ՝ 27%, ապա ուկրաինացիների՝ 13.3%, հետո հայերի՝ 10.9%, իսկ եզդիների մոտ՝ 1.3%: 2011 թ. նույն ցուցանիշը կազմել է համապատասխանաբար՝ 29.4%, 14.0 %, 15.9% և 3.5%²⁴:

Եզրահանգում. Շիրակի մարզի բնակչության ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ շարադրվածը թույլ է տալիս անել հետևյալ եզրահանգումները.

- XX դ. վերջին և XXI դ. սկզբին Շիրակի մարզի բնակչության ազգային կազմում գրանցվել են որոշակի քանակական և որակական փոփոխություններ՝ պայմանավորված 1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժով, ԽՍՀՄ-ի լուծարումով և սոցիալ-տնտեսական կապերի թուլացումով, 1990-ական թվականներից մինչև այսօր շարունակվող ռազմաքաղաքական անկայուն իրավիճակով: Էթնոժողովրդագրական գործընթացները հանգեցրել են նրան, որ մարզի ազգային կազմը դարձել է ավելի միատարր:
- Ներկայացվող ժամանակահատվածում մարզում բնակվող ազգային փոքրամասնություններից շեշտակի նվազել է ուկրաինացիների և եզդիների թիվը, իսկ Ամասիայի տարածաշրջանի թուրքալեզու բնակչությունը, արցախյան հակամարտությամբ պայմանավորված, ամբողջովին արտագաղթել է Ադրբեյջան: Սակայն ըստ 2001-2011թթ. մարզում գրանցվել է ռուսների թվի աճ, ինչը պայմանավորված է ռուս զինվորականների թվի ավելացումով:
- Ազգային փոքրամասնություններից մարզում ակտիվ հասարակական-քաղաքական գործունեություն է ծավալում ռուսական համայնքը:

Շիրակի մարզի ազգային փոքրամասնությունների էթնոժողովրդագրական պայմանները բարելավելու ուղիներ համարում ենք ազգային փոքրամասնությունների գիտակրթական և մշակութային կյանքի կտրուկ ակտիվացումը, տարաբնույթ միջոցառումների հաճախակի անցկացումը և պետական լրատվամիջոցներով դրանց հրապարակայնացումը:

²² ՀՀ ԱՎԿ, Շիրակի մարզի բնակչությունը (քաղաքային, գյուղական) ըստ կրթական մակարդակի, <https://www.armstat.am/file/doc/99485608.pdf> (03.02.2021):

²³ Նույնը:

²⁴ Նույնը:

**ДИНАМИКА ЧИСЛЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ
ШИРАКСКОГО МАРЗА (конец XX - начало XXI вв.)**

Бояджян А. Г.

Ключевые слова: *нация, этнические группы, этнический состав, половозрастная структура, уровень образования, миграция, рождаемость, смертность, язык, религия.*

В статье делается попытка представить движение состава нацменьшинств Ширакской области в конце XX начале XXI веков. В последнее время в составе населения нашей республики, в том числе Ширакской области, произошли определенные количественные изменения, обусловленные произошедшим в 1988г. катастрофическим землетрясением, социально-экономическими и военно-политическими факторами декабря. Так, в 1989г. согласно данным переписи населения, в национальном составе городского населения области армяне составляли почти 98% населения, а в сельских административных районах - 92%, а в 2011 году - соответственно 98,2% и 99,2%. Как видим, если в городских населенных пунктах этнический состав практически не претерпел изменений, то сельские населенные пункты стали более однородными. В представляемый период из проживающих в области национальных меньшинств резко сократилось число украинцев и езидов, а проживающие в амасийском регионе тюркоязычные народы в связи с арцахским конфликтом эмигрировали в Азербайджан. В области зафиксирован рост числа русских.

**MOVEMENT OF THE NUMBER OF NATIONAL MINORITIES
OF THE SHIRAK REGION (End of XX century- Beginning of XXI)**

Boyajyan A. G.

Key words: *nation, ethnic groups, national composition, reproductive structure, level of education, migration, birth rate, mortality, language, religion.*

This article attempts to present the movement of the composition of the national minorities of the Shirak region in the XX century and at the beginning of the XXI century. Recently, certain quantitative changes have occurred in the composition of the population of our republic, including the Shirak region, due to the catastrophic earthquake in December 1988 and on the other hand by socio-economic and military-political factors.

Thus, in 1989, according to the data, Armenians made up almost 98% of the population in the national composition of the urban population of the region, and 92% in rural administrative districts, and in 2011-92%. respectively, 98.2% and 99.2%. as we can see, if the ethnic composition in urban settlements has practically not changed, then rural settlements have become more homogeneous. During this period, the number of Ukrainians and Yezidis living in the region sharply decreased, and the Turkish speaking people living in the Amasia region emigrated to Azerbaijan as a result of conflict with the Artsakh . Although we can see an increase in the number of Russians in the region.

Գ ր ա կ ա ն ո թ յ ո Ւ Ն

1. Գալստյան, Մ. Վ. Արտագաղթի միտումները հետխորհրդային Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների շրջանում // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1, Երևան, 2016:
2. Հայրապետյան Ա., Ալեքսանդրապոլի գավառը վիճակագրական նյութերում (XIX դ.-XX դ. սկիզբ). փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, Երևան, 2011:
3. Մանասյան Մ., Գրիգորյան Ա., Պոտոսյան Ա., Շիրակի մարզ, Երևան, 2002:
4. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ հրապարակային զեկույց (Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությունը ՀՀ-ում), Երևան, 2011:
5. ՀՀ ազգային փոքրամասնություններն այսօր հ.1, Երևան, 2000:
6. ՀՀ ազգային փոքրամասնությունները (Քաղաքացիական հասարակության կայացման արդի պայմաններում), հ 2, Երևան, 2005:
7. Ленинанкан за 60 лет, статистический сборник Ленинанкан. -1984.

*Ընդունվել է՝ 04. 08. 2021
Գրախոսվել է՝ 22. 10. 2021
Հանձնվել է տպ.՝ 15. 11. 2021*

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արտաշես ԲՈՅԱՅՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի
ավագ գիտաշխատող, էլ. հասցե՝ a.bojayyan@mail.ru